

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ЇЇ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

THE IMPACT OF THE GLOBALIZATION ON THE FORMING OF THE NATIONAL AGRICULTURAL POLITICS IN THE CONTEXT OF ITS LEGAL INSURING

Сидоров Я.О.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративного та господарського права

юридичного факультету

ДВНЗ «Запорізький національний університет»

У статті проаналізовано економіко-правові аспекти державної аграрної політики в сучасному глобалізованому світі. Розглянуто вплив інтеграційних процесів у світовій економіці на розвиток вітчизняного сільського господарства. Надано характеристику як позитивним, так і негативним факторам глобалізації, що визначають напрями формування державної аграрної політики в контексті її правового забезпечення.

Ключові слова: аграрний сектор, аграрне право, глобалізація, державна аграрна політика, інтеграція, конкурентоспроможність, правове забезпечення, продовольча безпека, сільське господарство.

В статье проанализированы экономико-правовые аспекты государственной аграрной политики в современном глобализованном мире. Рассмотрено влияние интеграционных процессов в мировой экономике на развитие отечественного сельского хозяйства. Охарактеризованы как позитивные, так и негативные факторы глобализации, определяющие направления формирования государственной аграрной политики в контексте ее правового обеспечения.

Ключевые слова: аграрный сектор, аграрное право, глобализация, государственная аграрная политика, интеграция, конкурентоспособность, правовое обеспечение, продовольственная безопасность, сельское хозяйство.

This scientific article is dedicated to the economic and legal aspects of the state agricultural politics in the modern globalized world. The impact of the integration processes in the world economy on the development of the domestic agriculture is studied. The positive and negative factors of globalization, which determine the directions of forming of the state agricultural politics in the contacts of its legal security are characterized.

Key words: agricultural sector, agricultural law, globalization, state agricultural politics, integration, competitiveness, legal security, food security, agriculture.

Актуальність теми. Одним зі стратегічних напрямів державотворення та необхідною умовою досягнення соціально-економічної стабільності й забезпечення сталого розвитку країни, зокрема її аграрного сектору, постає формування та реалізація державної аграрної політики, адекватної викликам глобалізованого світу, а дослідження питань ефективного правового забезпечення відповідних процесів є важливим завданням аграрно-правової науки. Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій свідчить про те, що на сучасному етапі розвитку людства глобалізація стає характерною ознакою світу і своєрідним «мегатрендом» у соціально-економічній, політичній, правовій, інформаційній, екологічній, культурній та інших сферах суспільного життя, про що свідчить, зокрема, становлення міжгалузевого, міждисциплінарного наукового напрямку – глобалістики. Україна, її політична, соціально-економічна і правова система теж зазнають суттєвого впливу глобалізації та її основних виявів. Так, за результатами досліджень під час визначення індексу глобалізації KOF Index of Globalization за 2016 рік, Україна серед 207 країн за рівнем глобалізації посіла 41 місце з показником 70,71% [1]. Невипадково реалізація Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015, передбачає досягнення низки

показників, що оцінюють хід виконання реформ (одна з яких – реформа сільського господарства) та програм, серед яких більшість оцінюється міжнародними організаціями глобального характеру [2]. Процеси глобалізації в сільському господарстві потребують поглибленого наукового дослідження, оскільки саме вони є економічною передумовою розробки й систематизації нових форм впливу держави на аграрні відносини.

У рамках аграрно-правової науки окремі питання зазначеної теми відображено в роботах О. Білінської, Є. Білоусова, А. Духневича, В. Єрмоленка, В. Семчика, А. Статівки, О. Скидан, В. Уркевича й інших, набувають популярності як напрям дослідження для вчених-економістів і фахівців із державного управління (наприклад, О. Білоруса, О. Бородіної, Т. Зінчук, П. Гайдуцького, Ю. Кирилова, М. Латиніна, Ю. Лопатинського, С. Майстро, І. Микитенка, П. Саблука, Ю. Рубана та інших). Аналіз останніх наукових праць і стан правового забезпечення окреслених питань свідчать про необхідність поглиблення дослідження особливостей державної аграрної політики на сучасному етапі з урахуванням глобалізаційних процесів у світовій економіці саме в аграрно-правовому аспекті.

Відповідно, метою публікації є визначення й характеристика основних факторів впливу глобалі-

зації на розвиток вітчизняного сільського господарства як підґрунтя формування державної аграрної політики та її правового забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Серед загальних рис економічної глобалізації зазвичай визначають зростання обсягу міжнародної торгівлі й інвестицій, лібералізацію та дерегулювання руху капіталів; диверсифікацію світових фінансових ринків і ринків технологій; зростання ролі ТНК у світогосподарських процесах; загострення глобальної конкуренції; вияв систем глобального, стратегічного менеджменту; зростання ролі інформаційних і комунікаційних технологій [3, с. 13]. Поряд із глобалізацією розвиваються й протилежні їй процеси, такі як локалізація, регіоналізація, глокалізація, соціально-економічна диференціація тощо, які є породженням рушійних сил глобалізації –інтернаціоналізації й інтеграції, але при цьому є антагоністами до неї, їх існування протікає як об'єктивно суперечлива взаємодія [4, с. 42]. Для України загалом і сільського господарства зокрема як елемент глобалізації характерний другий тип (який історично був першим) – міжнародна торгівля. Приплив іноземного капіталу поки що незначний. Хоча останнім часом для села вагомий інший (третій) чинник глобалізації – виїзд сільських мешканців переважно нелегально на заробітки за кордон [5].

Дослідивши питання конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації, Ю. Кирилов виділяє три періоди розвитку ринкових відносин в аграрному секторі, які відбувались на тлі глобалізації економічних відносин: перший (1991–2000) – перехідний – супроводжувався розгортанням глибокої соціально-економічної кризи, лібералізацією зовнішньоекономічних зв'язків, низькою конкурентоспроможністю нових господарських одиниць і втратою внутрішнього ринку агропродовольчих товарів. Економічна глобалізація поглиблюється, Україна приєднується до низки впливових міжнародних організацій – СБРР, МВФ, СБ, РС, ОЧЕС. У другому періоді (2000–2008) спостерігаються тенденції зростання (збільшується обсяг валової продукції, експорту й інвестицій у сільське господарство). Україна набуває визнання як країна з ринковою економікою, стає членом СОТ. Початок третього етапу науковець визначає з 2009 року й до сьогодні, характеризуючи його різновекторною спрямованістю економічної глобалізації та розвитку [6, с. 43]. Доповнюючи цю класифікацію, пропонуємо виділити ще один період, який розпочався у 2014 році і триває дотепер. На цьому етапі відбувається поглиблення інтегративних процесів у напрямі чіткого визначення євроінтеграційного курсу, підписання й початок імплементації економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. На жаль, особливістю цього періоду є триваюча гібридна російська агресія на Сході країни (серед побічних ефектів глобалізації, між іншим, виділяють і загострення локальних конфліктів), яка чинить дестабілізуючий вплив, призводить до втрати традиційних ринків збуту

сільськогосподарської продукції й суттєво знижує ефективність функціонування аграрного сектору. Разом із тим цей період відрізняється збільшенням обсягу експорту сільськогосподарської продукції. За урядовою інформацією, у 2016 році зовнішні поставки аграрної продукції досягли рекордних 43% від загального експорту України, а за результатами січня – лютого 2017 року збільшено експорт продукції агропромислового комплексу більше ніж на 32% порівняно з аналогічним періодом минулого року. Поглиблюється торгово-економічне співробітництво з ЄС, США, країнами Африки та Азії. Останні споживають велику частку аграрного експорту. Водночас обсяг експорту до країн ЄС збільшився й уже досяг майже 30%, нині вже 278 українських підприємств мають право експорту на ринки ЄС [7]. Узагалі за оцінкою (хоча й не одностайною) фахівців-економістів, глобалізаційні тенденції починаючи з 90-х років минулого століття загалом стали позитивним фактором для так званого експортозумовленого економічного зростання (*export-led growth*) аграрного сектору. Отже, загальні властивості глобалізації як процесу інтеграції ринків товару, капіталу та праці призвели до підвищення ролі зовнішньоторговельного складника державної аграрної політики, а вступ нашої країни до СОТ та укладання Угоди про ЗВТ з ЄС (як вияв глобальної й регіональної інтеграції) визначив нові напрями розвитку зовнішніх і внутрішніх ринків, давши можливість максимально ефективного використання експортного потенціалу в аграрному секторі.

Відкритість економіки, зокрема й ринків сільгосппродукції, та загострення конкурентної боротьби між країнами (на сучасному етапі розвитку глобалізації мова вже йде про «гіперконкуренцію», від якої виграють провідні країни, натомість більш слабкі втрачають контроль над власними ринками) зумовлюють універсальний і визначальний характер вимоги конкурентоспроможності, а забезпечення її високого рівня для національного сільгосптоваровиробника стає одним із головних завдань державної аграрної політики. На сучасному етапі спектр традиційних вимог, що забезпечують зростання сільськогосподарського виробництва (природні та кліматичні умови, людські ресурси, матеріально-технічне й наукове забезпечення, організаційно-виробнича культура країни), розширюється за рахунок необхідності забезпечення високої якості продукції (стандарту якої все більш набувають універсального й уніфікованого характеру), розвинутої ринкової інфраструктури, особливо інвестиційної та інноваційної. Зазначене актуалізує питання про необхідність гармонізації внутрішнього й міжнародного законодавства у сфері якості та безпечності сільськогосподарської продукції, а також державного сприяння інноваційно-інвестиційній моделі розвитку аграрного сектору шляхом активізації партнерської взаємодії між державою, суспільством і бізнесом.

Зазначимо, що експортно-орієнтована концепція розвитку вітчизняного агросектору набуває все більшої популярності, однак, ураховуючи специфіку та

значення сільського господарства, вона не повинна бути безальтернативною. Це яскраво доводить продовольча криза 2007–2008 років у низці країн «третього світу» і країн, що розвиваються, що виникла на тлі залежності від кон'юнктури світового продовольчого ринку. Останні тенденції у формуванні аграрної політики більшості країн свідчать про більш активне застосування аграрного протекціонізму, причому одним із засобів забезпечення власної продовольчої безпеки для низки країн Африки та Близького Сходу є отримання довгострокового права землекористування, зокрема, і в нашій країні. З одного боку, глобалізаційні процеси зумовлюють позитивні зрушення, оскільки відкривають нові ринки збуту для виробників сільськогосподарської продукції, з іншого – можуть призвести до негативних наслідків – експансії зарубіжних виробників аграрної продукції на внутрішній ринок і зниження рівня продовольчої безпеки країни. Невипадково останнім часом тема продовольчої безпеки стає все більш популярним напрямом аграрно-правових досліджень, а зарубіжний досвід свідчить про поширення практики прийняття спеціальних законів про продовольчу безпеку. В умовах глобалізації загроза продовольчій безпеці та стабільності вітчизняного продовольчого ринку стає ще більш очевидною, що зумовлює необхідність пошуку відповідних захисних механізмів, актуалізуючи питання меж впливу держави на розвиток сільського господарства, особливо державної підтримки національних агровиробників і сільського населення.

Зазначене вимагає посилення протекціоністського характеру державної аграрної політики, проте варто враховувати, що вступ до СОТ та укладення Угоди про ЗВТ з ЄС обмежує її низкою ринкових принципів і прийнятих Україною міжнародних зобов'язань. Нині для України є актуальним досвід САП ЄС (Спільної аграрної політики) як збалансованої системи заходів і механізмів державного впливу на процес виробництва сільськогосподарської продукції, які ґрунтуються на триєдиному підході й забезпечують виконання економічних, природоохоронних і соціально-культурних функцій на сільських територіях, однак для якої аграрний протекціонізм є ключовим інструментом, при чому аналіз наукових джерел свідчить про нові ознаки аграрного протекціонізму, які набувають більш прихованого характеру для глобальних конкурентів [8, с. 14]. Так, під час розробки спільної сільськогосподарської політики й окремих методів її застосування належало враховувати особливу природу сільськогосподарської діяльності, що випливає із соціальної структури сільського господарства та структурних і природних відмінностей між різними сільськогосподарськими регіонами; той факт, що в державах-членах сільське господарство становить сектор, близько пов'язаний з усією економікою [9, с. 184].

У літературі, присвяченій проблемі глобалізації, її форм і перспектив, підкреслюється, що цей процес є незворотнім, хоча й пульсуючим, а в окремих сферах і реверсним. Проте на тлі його безальтернатив-

ності він передбачає варіабельність – глобалізацію, яка побудована на принципах нівелювання, вирівнювання або на принципах рівновідмінностей усіх її учасників [4, с. 37]. Варіанти спрямованості глобалізаційного процесу зумовлені тим, що сама глобалізація має й об'єктивний, і суб'єктивний характер. Останнє виявляється в тому, що вона стає формою економічної політики (зокрема й в аграрному секторі) суб'єктів, які є її рушійною силою, – розвинутих країн, ТНК, міжнародних організацій. Зазвичай метою такої політики є задоволення власного економічного інтересу, що становить потенційну загрозу національним інтересам більш слабких в економічному стосунку країн. Ставка лише на експортно-орієнтовану стратегію розвитку аграрного сектору розрахована на швидке отримання прибутку переважно великим агробізнесом, зокрема, з іноземним капіталом, що в більш віддаленому часі може призвести до остаточного перетворення країни в постачальника сільськогосподарської сировини, а не продукції харчування з відповідною залежністю від цінових коливань на світових сільськогосподарських ринках. Властива для глобалізації підвищена роль ТНК як «локомотиву» агровиробництва може призводити до лобювання останніми на політичному та правовому рівнях власних приватних інтересів на протиріччя суспільним. «Протиріччя між довгостроковими інтересами цивілізації в цілому й інтересами суб'єктів ринку може бути визначене як основне протиріччя глобалізації економіки (світове співтовариство зацікавлене в забезпеченні стійкого розвитку, без порушення гармонії людини й природи, суб'єкта ринку в остаточному підсумку цікавить одержання максимально високого прибутку, для якого індивідуальний інтерес превалює над суспільними)» [10]. За цих умов підвищується значення соціального й екологічного складників державної аграрної політики.

Висновки. З огляду на викладене вище, можемо підсумувати таке:

1. Глобалізація є суттєвим фактором впливу на формування державної аграрної політики, враховуючи рівень залученості України до світових сільськогосподарських ринків і міжнародних економічних організацій універсального та регіонального характеру. Загальні властивості глобалізації як активного інтегративного процесу й відкритої економіки зумовили підвищення експортного потенціалу вітчизняного сільського господарства і значення зовнішньоторговельного складника державної аграрної політики. В умовах «гіперконкуренції» між країнами в економічному середовищі пріоритетним завданням для держави є забезпечення конкурентоспроможності сільгосптоваровиробника, зокрема відповідної міжнародним стандартам якості сільгосппродукції. Значно підвищується роль держави у сприянні формування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку аграрного сектора.

2. Формуючи державну аграрну політику, варто враховувати, що глобалізація базується на ідеї фритредерства, натомість сільське господарство є найбільш проблемним сектором для вільної торгівлі,

внаслідок його залежності від природних і кліматичних умов, а також значення його як сфери, що забезпечує життєво необхідні продукти харчування та зайнятість населення. Отже, актуалізується проблема продовольчої безпеки країни, загостренню якої сприяє економічна політика її рушійних суб'єктів, спрямована на реалізацію власних інтересів (суб'єктивний чинник глобалізації). Зазначене зумовлює необхідність посилення протекціоністського складника державної аграрної політики. Глобалізаційні процеси підвищують роль державного втручання в аграрний сектор як елемента захисного механізму, спрямованого на мінімізацію негативних її наслідків, однак модифікують засоби й методи реалізації державної підтримки, яка стає «приховано протекціоністською». У цьому контексті на особливу увагу заслуговує досвід упровадження САП ЄС, яка базується на триєдиній концепції забезпечення виконання економічних, природоохоронних і соціально-культурних функцій на сільських територіях.

3. Державна аграрна політика на сучасному етапі повинна бути спрямована на використання переваг глобалізації для розвитку вітчизняного аграрного сектору й водночас мінімізацію її ризиків і негативних побічних ефектів особливо в соціальній та

екологічній сферах. Правове забезпечення її реалізації має відобразити баланс між приватними та публічними інтересами аграрного бізнесу, селян і їхніх об'єднань, споживачів аграрної продукції й держави задля досягнення належного рівня продовольчої безпеки країни та конкурентоспроможності вітчизняного агровиробника. Варто враховувати, що поглиблення інтеграційних процесів на світовому аграрному ринку і зростання глобальної продовольчої взаємозалежності країн призводить до підвищення впливу міжнародно-правових норм на національне аграрне право. Відбувається конвергенція публічного та приватного, розширюється предмет регулювання аграрного права й законодавства, з'являються нові аграрно-правові підгалузі та інститути, ускладнюється механізм правового забезпечення державної аграрної політики, посилюється необхідність його модернізації. У цьому контексті актуалізується дослідження впливу глобалізації на національне аграрне право в частині механізму правового забезпечення державної аграрної політики з урахуванням модифікації змісту відповідних публічних і приватних інтересів у аграрному праві під впливом сучасних глобальних процесів, що й можна визначити як напрям подальшого наукового пошуку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. KOF Index of Globalization: індекс рівня глобалізації країн світу по версії KOF [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://globalization.kof.ethz.ch/>.
2. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
3. Филипенко А.С. Экономическая глобализация: истоки и результаты / А.С. Филипенко. – М. : Экономика, 2010. – 511 с.
4. Навроцька Н.А. Глобалізація інвестиційного процесу : [монографія] / Н.А. Навроцька. – Дніпропетровськ : Ліра, 2014. – 352 с.
5. Лопатинський Ю.М. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток вітчизняного аграрного сектору / Ю.М. Лопатинський // Електронне видання Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zbirnik.bukuniver.edu.ua/ed_work/n_5/4.pdf, 2013.
6. Кирилов Ю.Є. Концептуальні засади конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації / Ю.Є. Кирилов. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 420 с.
7. Кутовий Т. Головні вектори експортної стратегії Мінагрополітики / Т. Кутовий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://latifundist.com/blog/read/1758-glavnye-vektory-eksportnoj-strategii-minagropolitiki>.
8. Зінчук Т.О. Євроінтеграційна перспектива аграрного сектору економіки України: теорія, методологія, практика : автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Т.О. Зінчук. – К., 2009. – 40 с.
9. Мандич О. Розвиток вітчизняного аграрного сектору / О. Мандич // Проблеми розвитку аграрної економіки в умовах глобалізації : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, присвяченої пам'яті професора В.Я. Амбросова (м. Харків, 10 березня 2016 р.) – Харків : Смугаста типографія, 2016. – С. 180–182.
10. Майстро С.В. Теоретико-методологічні аспекти глобалізації та її вплив на державне регулювання аграрного ринку / С.В. Майстро [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DUTP/2007-1/txts/07msvrrar.htm>.